

İlâhiyat Fakültelerinde Kur'ân ve Tefsir Çalışmaları

Esra GÖZELER

Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi

e-posta: esragozeler@yahoo.com

Özet

Ülkemizde Tefsir alanında yapılan akademik çalışmalar, 1951 yılında Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nde Tefsir kürsüsünün ve zamanla ilâhiyat fakültelerinin kurulmasıyla başlamıştır. Tefsir alanında 1949-1990 yılları arasında Tefsir tarihine ve usûlüne ilişkin çalışmalar ağırlıklı olarak telif olmuştur. 1980 yılını müteakip konu ve kavram araştırmaları, oryantalistik eserler ve çağdaş Kur'ân yorumları hakkında çalışmalar, Batı ve Arap literatüründen yapılan tercümelemlerle birlikte çalışılan alanlarda çeşitlilik görülmektedir. Öte yandan sempozyumlar, metodolojik tartışmaların ortaya çıkmasını sağlamış ve fakülteler arasında Tefsir'le ilgili çeşitli konularda koordinasyon oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İlâhiyat Fakülteleri, Kur'ân, Tefsir

Uwf İgr'İp 'vj g'S wt æp 'İpf 'Vchİt 'İvF kİİkİİ 'Uej qqn'İp 'Vwt ngİ 'Abstract

The academic works on Tafsir in Turkey began with the establishment of first faculty of theology at Ankara University in 1951 and other theology faculties in the course of time. The works on Tafsir between 1949 and 1990 have mostly focused on history of Tafsir and Qur'anic sciences. From 1980s onwards, we see diversity in the fields of search. These studies of Tafsir vary from the thematic and semantics studies to the researches on works made by orientalists and contemporary approaches to the Qur'an. The translations from Arab and Western literature have had a main effect on these studies. On the other hand symposiums have paved the way for the methodological discussions on Tafsir and the coordination between faculties.

Key words: Turkey, Faculty of Theologies, the Qur'an, Tafsir

A. Giriş

1949 yılında Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi kurulduğu zaman Hadis ve İslâm Hukuku disiplinleri ile birlikte Tefsir, üçüncü sınıftan itibaren, öncelikle okutulması gereken temel İslâm bilimlerinden biri olarak düşünülmüş ve böylece Tefsir disiplini İlâhiyat Fakültesi'nin temel bilimleri arasında yer almıştır. 1949-1950 eğitim-öğretim yılından itibaren Tefsir dersi ilâhiyat disiplinleri arasında önemini koruyan bir bilim dalı olarak varlığını sürdürmektedir. Bu kürsünün başkanlığına 17 Kasım 1953 tarihinde

Prof. M. Tayyib Okıç (1902-1977) getirilmiştir.¹ İlâhiyat fakültelerinde 1998 yılına kadar Tefsir kürsüsüne ait dersler; Tefsir², Kur'ân³, Tefsir

- 1 Tayyib Okıç, 20 Aralık 1960 tarihinde İslâm Hukuku; 16 Mayıs 1961 tarihinde Hadis kürsülerinin yönetimi ile görevlendirilmiştir.
- 2 1953-1954, 1955-1956, 1966-1967, 1972-1973, 1980-1981, 1983-1984, 1991-1992 eğitim-öğretim yılları
- 3 1972-1973, 1983-1984, 1991-1992 (Kur'ân-ı Kerim adıyla) eğitim-öğretim yılları; 1972-1973 eğitim-öğretim yılına kadar ilâhiyat programlarında yer alan "Kur'ân ve İslâm Dini Esasları"

Usûlü⁴ adları altında okutulmuştur. Tefsir kürsüsü, Yüksek Öğretim Kurumunun teşekkülü ile Tefsir Anabilim Dalı olarak devam etmiştir. 1998 yılında ilâhiyat fakültelerinin müfredatlarında yapılan değişikliklerle birlikte Tefsir derslerinin çeşitliliği artmış; Kur'ân'ın Ana Konuları, Kur'ân Okuma ve Tecvid, Tefsir Tarihi, Tefsir Usûlü, Kur'ân Tercüme Teknikleri, Kur'ân Semantiği, Güzel Kur'ân Okuma, Tefsir Metinleri, Kur'ân'a Çağdaş Yaklaşımlar dersleri programa eklenmiştir. Yüksek İslâm Enstitüleri'nde Kur'ân-ı Kerim, Tefsir dersleri verilmiş⁵; 1971 yılında Atatürk Üniversitesi'nde açılan İslâmî İlimler Fakültesinde ise Kur'ân-ı Kerim⁶, Tefsir ve Usûlü⁷, Tefsir⁸ dersleri okutulmuştur.⁹

Türkiye'deki Kur'ân algısına ve tasavvuruna, Kur'ân'ın nasıl anlaşılması ve hayata nasıl aktarılması gerektiğine katkıda bulunan kuruluşların başında ilâhiyat fakülteleri gelmektedir. Bu anlamda ilâhiyat fakültelerinin bilimsel düzeyde Kur'ân ve Tefsir alanında söz söyleme önceliği olmakla birlikte akademik telifler hususunda

bir Tefsir dersi olarak düşünülebilir. Ancak dersin muhtevası incelendiğinde Tefsir konularının değil ibadet esaslarının öğretildiği görülmüştür (*Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, "Ders Programları", Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara 1959, s. 6-8). 1972-1973 eğitim-öğretim yılı ile birlikte bu ders "Kur'ân" ve "İslâm Dini Esasları" olarak müstakil iki ders şeklinde müfredatta yer almıştır.

- 4 1983-1984, 1991-1992 eğitim-öğretim yılları
- 5 1959-1960, 1972-1973 ve 1979-1980 eğitim-öğretim yılları
- 6 1971-1972, 1975-1976 (Kur'ân adıyla), 1977-1978 (Kur'ân adıyla) eğitim-öğretim yılları
- 7 1971-1972 eğitim-öğretim yılı; Tefsir Usûlü dersi, ilâhiyat fakültelerinden önce İslâmî İlimler Fakültesi'nde yer almıştır.
- 8 1971-1972, 1975-1976, 1977-1978 eğitim-öğretim yılları
- 9 Derslerin konumu ve yıllara göre dağılımı için bkz. M. Şevki Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni*, Dem Yay., İstanbul 2005; Tarihî süreç içerisinde Tefsir derslerinin değerlendirilmesi için bkz. Ömer Dumlu, "Tefsir Anabilim Dalı Eğitim-Öğretim Sorunları", *İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dalı III. Koordinasyon Toplantısı*, Kayseri 2006, s. 139-145.

ayrıca sorumluluğu bulunmaktadır. Bu çalışmamızda kuruluşundan günümüze kadar ilâhiyat fakültelerinde Kur'ân ve Tefsir konularında yapılan telifler, konularına göre tasnif edilerek, Tefsir alanındaki araştırmaların gelişim alanları perspektifinden deskriptif olarak ortaya konulacak ve değerlendirilmeye çalışılacaktır. Böylece yapılan çalışmaların hangi alanlarda yoğunlaştığını; hangi dönemde, hangi tür çalışmaların daha çok yapıldığını; tercümeyle telif eserler arasında irtibatın olup olmadığını; en fazla ve en az çalışılan alanların neler olduğu belirlenecektir.

Bu makalede, ülkemizdeki ilâhiyat fakülteleri bünyesinde Tefsir alanında görev yapan akademisyenlerin alanla ilgili akademik çalışmalarının genel bir değerlendirilmesini yapmak amaçlanmıştır. Kur'ân ve Tefsir alanında yapılan çalışmalar tarama/değerlendirme yöntemiyle ele alınacaktır. Tarama/değerlendirme makaleleri, araştırma makalelerinden farklı olarak, bir alanda yayınlanmış çalışmaların değerlendirilmesini yapmakta ve genellikle bu yayınlara dayanan sonuçlar ortaya koymaktadır. Dolayısıyla böyle bir yöntemle malzeme ve kaynaklardan daha çok, tartışma ön plana çıkmaktadır.¹⁰

Makalede Tefsir alanında yapılan çalışmalar kitap, makale, tercüme, tez ve tebliğ şeklinde beş ayrı kategoride ve Kur'ân Tarihi (Kur'ân'ın metinleşmesi ve nüzül tarihi), Tefsir Tarihi (Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar Tefsir faaliyetleri), Tefsir Usûlü (ulûmu'l-Kur'ân konuları), tahkik, kıraat, tecvid, sure tefsirleri, konu, kavram, bibliyografya ve fihrist çalışmaları, çağdaş yaklaşımlar, oryantalistler üzerine yapılan çalışmalar, hermeneutik ve metodolojik araştırma alanları çerçevesinde tasnif edilerek incelenecektir. Tabloların oluşumunda esas alınan tarihler, alan çeşitliliğine göre belirlenmiştir.

Bu araştırmada yer alan bilimsel çalışmaların belirlenmesinde İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi Dokümantasyon kayıtları; Kur'ân Araştırmaları Vakfı (KURAV) tarafından neşredilen *Tefsir Akademisyenleri*

10 Bkz. Robert A. Day, *Bilimsel Makale Nasıl Yazılır; Nasıl Yayınlanır?*, trc. Gülay Aşkar Altay, Tübitak Yay., Ankara 2005, s. 135vd.

*Biyografisi*¹¹ başta olmak üzere İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) tarafından neşredilen tezler katalogundaki¹² kayıtlar esas kabul edilmiştir. Makalede değerlendirilen 255 adet telif kitap, 18 adet tercüme kitap, 58 adet tercüme makale, 267 adet doktora tezi ve 514 adet yüksek lisans tezi 2009 yılına kadar; 527 adet telif makale ise, 2007 yılına kadar taranmış; lisans tezleri değerlendirilmemiştir.¹³

B. Tarihi Arka Plan

Türkiye’de Kur’ân üzerine yapılan ilk çalışmalar, Cumhuriyet Döneminde, Kur’ân’ın Türkçe’ye çevrilmesi tartışmalarına kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Büyük bir toplumsal değişimin yaşandığı Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet’in ilanını takip eden yıllarla birlikte Kur’ân’ın neliği ve nasıl bir kitap olduğunu ortaya koymayı amaçlayan araştırmalar, âyet tercümesi ve açıklamaları dönemin öne çıkan dergilerinde yer almıştır.¹⁴ Cumhuriyet’in

başlarında da Kur’ân’ın dilimize çevrilmesi yönünde büyük bir çabanın ortaya çıkmış olduğunu ve bu dönemdeki telif ve tercüme faaliyetleri çerçevesinde ortaya çıkan Osmanlıca ve Türkçe meâller¹⁵ içinde özellikle Mehmet Akif Ersoy’un (1873-1936) sonuçlanmamış Kur’ân tercümesini ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın (1878-1942) *Hak Dini Kur’ân Dili*¹⁶ adlı tercüme ve tefsirini bilmekteyiz.

11 *Tefsir Akademisyenleri Biyografisi*, haz. Ömer Kara, KURAV Yay., Bursa 2007.

12 *İlâhiyat Fakülteleri Tezler Katalogu I (1953-2000)*, haz. İsmail Erünsal, Fatih Çardaklı, Mustafa Birol Ülker, İSAM Yay., İstanbul 2008; *İlâhiyat Fakülteleri Tezler Katalogu II (2001-2007)*, haz. İsmail Erünsal, Fatih Çardaklı, Mustafa Birol Ülker, İSAM Yay., İstanbul 2008.

13 1991 yılına kadar yapılan lisans tezlerinin dökümü ve tasnifi için bkz. İsmail Akyol, *Türkiye İlâhiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dalı Tezler Bibliyografyası (1953-1991)*, Yayımlanmamış lisans tezi, AÜİF, Ankara 1992. Bu çalışmada aynı kıla kadar yüksek lisans ve doktora tezlerinin de dökümü bulunmaktadır.

14 Bunlardan bazıları: Abdu’l-Aziz Çaviş, “Ayetlerin Birbirlerine Olan Münasebet ve İrtibatı” (trc.: H. Mehmed Şevket), *Sebilurreşad*, 14, (349), 1915, 73-75; “Tefsir-i Kur’ân-ı Kerim: Kur’ân’ın Kitabet ve Tilavet İtibariyle Keyfiyet-i Cem-i” (trc.: H. Mehmed Şevket), *Sebilurreşad*, 14, (346), 1915, 57-60; “Tefsir-i Kur’ân-ı Kerim: Mukaddime, Kur’ân’ın Keyfiyeti Nüzûlü” (trc.: H. Mehmed Şevket), *Sebilurreşad*, 14, (342), 1915, 17-19; “Kur’ân’ın 7 Harf Üzerine Nüzûlü Bahsi” (trc.: H. Mehmed Şevket), *Sebilurreşad*, 14, (347), 1915, 57-60; “Nesih Bahsi” (trc.: H. Mehmed Şevket), *Sebilurreşad*, 15, (375), 1918, 198; Mehmed Ali Aynî, “Kur’ân Nedir?”

Sebilurreşad, 24, (622), 1924, 272-274; Mehmed Ali Aynî, “Kur’ân’a Dair”, *Sebilurreşad*, 25, (628), 1924, 57-59; Mehmed Akif, “Tefsir-i Şerif: S. Ali İmran, Ayet: 26”, *Sebilurreşad*, 2-9, (44-226), 1913, 267-269; Mehmed Akif, “Tefsir-i Şerif: S. Hacc, Ayet: 45-46”, *Sebilurreşad*, 2-9, (42-224), 1913, 267-269; Akseki, Ahmed Hamdi, “Sure-i Nisa, Ayet: 71”, *Sebilurreşad*, 14, (346), 1915, 57-60; Mehmed Fahreddin, “Tefsir-i Şerif: Sure-i Hud, Ayet: 117”, *Sebilurreşad*, 10, (240), 1913, 157; Muhammed Abdud, “Risalet-i Amme” (trc.: Hüseyin Mahzar), *Sebilurreşad*, 16, (416), 1919, 241-243; Muhammed Abdud, “İmkan-ı Vahiy” (trc.: Hüseyin Mahzar), *Sebilurreşad*, 17, (439), 1919, 179-181.

15 Bu tercümelere bazıları: Abdu’l-Aziz Çaviş, *Tefsiru Esrari’l-Kur’ân*, İstanbul 1331/1912 ve 1926; Cemil Said, *Kur’ân-ı Kerim Tercümesi*, (Osmanlıca), Şems Matbaası, İstanbul 1924; Hüseyin Kazım Kadri (Şeyh Muhsî-i Fani), *Nuru’l-Beyan*, 1924; Hadimli Mehmet Vehbi Çelik, *Hulasatu’l-Beyân fi Tefsiri’l-Kur’ân*, 16 cilt, İstanbul, 1924; Anonim, *Türkçe Kur’ân-ı Kerim Tercümesi*, (Osmanlıca), yay. haz.: İbrahim Hilmi Çığırçan, Marifet Matbaası, İstanbul 1925-1926; Heyet, *Terceme-i Şerife Türkçe Kur’ân-ı Kerim*, (Osmanlıca), Matbaa-i Ahmed Kamil, 1344/1926; İbrahim Hilmi Tüccarzaade, *Tercumetu’l-Kur’ân*, İstanbul 1318/1900; *Nuru’l-Beyan: Türkçe Kur’ân-ı Kerim Tercümesi*, Mârifet Matbaası, İstanbul 1926; İzmirli İsmail Hakkı, *Türkçeli Kur’ân-ı Kerim Tercümesi*, Maarif Matbaası, İstanbul 1926; Anonim, *Tercemeli Kur’ân-ı Kerim*, (Osmanlıca), Maarif Matbaası, İstanbul 1927; Komisyon, *Türkçeli Kur’ân-ı Kerim*, tahkik ve tashih: Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Kamil Matbaası, İstanbul 1927; Osman Raşid Efendi ve Heyet-i İlmiye, *el-Beyan fi Ayatı’l-Kur’ân-Tercemeli/Türkçeli Kur’ân-ı Kerim*, (Osmanlıca), Türk Neşriyatı Yurdu, İstanbul 1927; Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *Kur’ân-ı Kerim Tercümesi: Türkçe Mushaf-ı Şerif*, Sühulet Kütüphanesi, İstanbul 1927.

16 9 cilt, Matbayı Ebuzyiya, İstanbul 1935-1939.

Kur'ân ve Tefsir konusunda ülkemizde yapılan bilimsel çalışmalar uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen onların kurumsallaşması Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin kurulmasıyla başlamıştır. 1980 yılını takiben ilâhiyat fakültelerinin açılmasıyla ve 1982 yılında Yüksek İslâm Enstitülerinin İlahiyat Fakültelerine dönüştürülmesiyle birlikte bu fakültelerde de Tefsir kürsüleri kurulmuş; öğretim elemanlarının sayıları artmış ve buna bağlı olarak akademik faaliyetler de çoğalmıştır.

Bu kısa tarihsel bakıştan sonra Kur'ân ve Tefsir üzerine yapılan çalışmalarını yıllara ve konularına göre değerlendirmeye geçebiliriz.

1. Telif Kitaplar

Tefsir alanında çalışmaların ilk örneği M. Tayyib Okıç tarafından verilmiştir. Okıç, *Tefsir Ders Notları*¹⁷ isimli çalışmasında Tefsir Usûlü'nün temel konularına değinmiştir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 1969 yılına kadar görevini devam ettiren Okıç'ın, bu fakülte'deki ilk asistanları Tefsir ve diğer İslâmî ilimler sahasında ülkemizde yapılacak çalışmaların ilk temsilcileridir. Yetiştirdiği öğrencileri, kendisinden sonra İslâm bilimlerinde birçok telif faaliyetine öncülük etmişlerdir. İslâm ilimleri sahasına kazandırdığı ilk öğrencilerinden ve aynı zamanda ülkemizin ilk Tefsir profesörü olan Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu; tezleri¹⁸, kitapları¹⁹ ve makaleleriyle²⁰

Tefsir disiplinin gelişimini sağlamıştır. İsmail Cerrahoğlu'nun, Tefsir disiplinine katkıları sadece teorik anlamda telifleriyle değildir. İlk lisansüstü öğrencileri, diğer ilâhiyat fakültelerindeki Tefsir kürsülerinin kurucuları olmuştur.

Tablo 1. Telif Kitaplar

Tarih	Alan	Sayı	%
1971-1992	Bibliyografya	-	-
	Çağdaş Yaklaşımlar	-	-
	Fihrist	1	2,70
	Hermeneutik	-	-
	Kavram	5	13,51
	Kıraat	2	5,41
	Konu	6	16,22
	Kur'ân Tarihi	-	-
	Kur'ân'ın Tercümesi	1	2,70
	Metodoloji	1	2,70
	Oryantalist	-	-
	Semantik	-	-
	Sure Tefsiri	-	-
	Tahkik	3	8,11
	Tarihsellik	-	-
	Tefsir Tarihi	7	18,92
	Tecvid	2	5,41
	Tefsir Usûlü	9	24,32
TOPLAM	37	100,00	

Tefsir Usûlü alanında yapılan ilk çalışma²¹ 1971 yılında İsmail Cerrahoğlu tarafından hazırlanmıştır. Cerrahoğlu'nun Tefsir Tarihi alanında 1988 yılında daha önce *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nde yayımlanan makalelerinin gözden geçirilmiş ve yeni eklemelerle yayına hazırlanmış çalışması²² ise, Tefsir Tarihi alanında bütün tefsir eğilimlerini ve öne çıkan isimleri içermesi bakımından ilk olma özelliğine sahiptir. Her iki eser, kendinden sonra Tefsir Tarihi ve Tefsir Usûlü alanlarında yapılan Türkçe çalışmalara temel kaynak olmuştur.

17 1945, Yayımlanmamış çalışma, AÜİF Kütüphanesi, Demirbaş No: 2444.

18 Doktora Tezi: *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*, 1960; Doçentlik Tezi: *Yahya b. Sellam ve Tefsirdeki Metodu*, 1967.

19 *Kitabu'l-İlel ve Ma'rifetu'r-Rical*, tahkikli neşr, Prof. Dr. Talat Koçyiğit ile birlikte, 1963; *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*, AÜİF Yay., Ankara 1968; *Yahya b. Sellam ve Tefsirdeki Metodu*, AÜİF Yay., Ankara 1970; *Tefsir Usûlü*, AÜİF Yay., Ankara 1971; *Kitabu'l-Teysir fi Kavâidi 'İlmi'l-Tefsir*, tahkik ve tercüme, AÜİF Yay., Ankara 1974; *Kur'ân-ı Kerim Meâl ve Tefsiri*, I. Cilt, Prof. Dr. Talat Koçyiğit ile birlikte, DİB Yay., Ankara 1984, 1985; *Tefsir Tarihi*, 2 cilt, DİB Yay., Ankara 1988; *Kur'ân-ı Kerim'den Öğütler*, DİB Yay., Ankara 1991.

20 *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *Kayseri İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, *Erzurum İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, *Vakıflar*

Dergisi, *Diyanet İlmî Dergi*, *Diyanet Gazetesi*, *Hakses*, *İslâm Mecmuası*, *Selamet Mecmuası*, *İslâm Medeniyet Mecmuası*'nda ağırlıklı olarak Tefsir Tarihi ve Tefsir Usûlü alanlarında kırkın üzerinde yayımlanmış makalesi mevcuttur.

21 *Tefsir Usûlü*, AÜİF Yay., Ankara 1971.

22 *Tefsir Tarihi*, 2 cilt, DİB Yay., Ankara 1988.

Tablo 2. Telif Kitaplar

Tarih	Alan	Sayı	%
1993-2007	Bibliyografya	4	1,83
	Çağdaş Yaklaşımlar	11	5,05
	Fihrist	-	-
	Hermeneutik	1	0,46
	Kavram	10	4,59
	Kıraat	11	5,05
	Konu	72	33,03
	Kur'ân Tarihi	9	4,13
	Kur'ân'ın Tercümesi	2	0,92
	Metodoloji	5	2,29
	Oryantalist	3	1,38
	Semantik	4	1,83
	Sure Tefsiri	9	4,13
	Tahkik	5	2,29
	Tarihsellik	3	1,38
	Tefsir Tarihi	22	10,09
	Tecvid	6	2,75
Tefsir Usûlü	41	18,81	
TOPLAM	218	100,00	

Kitaplar kategorisinde 1993 yılına kadar en fazla Tefsir Usûlü (%24) ve Tefsir Tarihi (%19) alanlarında telifler söz konusudur. Bu dönemde konu (%16) ve kavram (%13) araştırmaları, Tefsir çalışmaları içerisinde yapılmıştır. 1993 yılıyla birlikte bu kategoride araştırma alanı ve yapılan telif sayısında artış vardır. 1993-2007 yılları arasında ise, en fazla konu (%33) ve Tefsir Usûlü (%19) çalışmaları yapılmış; bununla birlikte Tefsir Tarihi (%10) ve kavram-semantik (%7) tarzındaki araştırmalara da yönelim görülmektedir. Kavram çalışmalarını semantik çalışmalarından farklı göstermemizin sebebi, tez ve kitap çalışmalarının başlıklarında böyle bir ayırımın olmasıdır. Bu alanda yapılan çalışmalar, Kur'ân'da herhangi bir kavramın açıklanması veya Kur'ân'da herhangi bir kavramın semantik incelemesi şeklinde başlıklandırılmaktadır. Telif kitaplar için bu, 1997 yılına kadar kavram incelemesi iken; 1997, 2002 ve 2003 yıllarında yapılan çalışmalarda semantik olarak adlandırılmıştır. Telif kitaplarda Tefsir'in en az çalışılan alanlarından biri Kur'ân Tarihi (%4) olmuştur. Ayrıca tabloda yer alan kitapların pek çoğu yüksek lisans ve doktora tezlerinin tıpkı veya geliştirilmiş basımıdır.

Bu kategoride, tablo içerisinde tasnif etmediğimiz, Türkçe Kur'ân tefsirlerini de görmekteyiz. İsmail Cerrahoğlu ve Talat Koçyiğit'in *Kur'ân-ı Kerim Meâl ve Tefsiri*²³ tamamlanmamış bir Tefsir çalışmasıdır. Tam tefsir özelliğine sahip eserler ise, Süleyman Ateş²⁴ ve Mehmet Zeki Duman²⁵ tarafından telif edilmiştir.

"Konulu Tefsir" çalışmaları olarak adlandırılan alanda bilimsel araştırmaların sayısının Tefsir disiplini içerisinde yapılan diğer çalışmalarla mukayese edildiği zaman 1980 sonrası, "Kur'ân'da" veya "Kur'ân'a göre ..." şeklinde isimlendirmelerle, ağırlık kazandığı (78 adet telif kitap; 184 adet makale; 55 adet doktora tezi; 142 adet yüksek lisans tezi) görülmektedir. Bu tür çalışmalarda ele alınan konular, Kur'ân çerçevesinde ve geleneğin perspektifinden değerlendirilmiştir. Fazlur Rahman (1914-1993)'ın *Major Themes of the Qur'an*²⁶ isimli çalışması ve aynı şekilde Emin el-Hûlî'nin (1890-1966) konulu tefsir projesi üzerine yazdığı "Tefsir"²⁷ maddesi bu alandaki çalışmalara rağbeti artırmıştır.

2. Telif Makaleler

Telif çalışmalarında en fazla araştırma, makale kategorisindedir. Makale telifi, 1988 yılına kadar ağırlıklı olarak Tefsir Tarihi (%49) ve Tefsir Usûlü (%17) alanlarında yapılmıştır. 1988 yılı itibarıyla alan çeşitliliği ve telif sayısında ciddi şekilde artış söz konusudur. Üretimin çoğalmasında, senede bir veya iki kez yayımlanan fakülte dergilerinin yanı sıra yılda üç veya dört

23 DİB Yay., Ankara 1984, 1985.

24 *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988/1989.

25 *Beyânu'l-hak: Kur'ân-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*, Fezr Yay., Ankara 2006.

26 Bibliotheca Islamica, Minneapolis 1980. Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, trc. Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yay., Ankara 1996.

27 *Menâhicu tecdîdin fi'n-nahvi ve'l-belâğati ve'l-tefsiri ve'l-edeb*, Kahire 1961, s. 271-317. Emin el-Hûlî, *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, trc. Mevlüt Güngör, Kur'ân Kitaplığı, İstanbul 1995; *Arap İslâm Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar*, trc. Emrullah İşler, Mehmet Hakkı Suçin, kitabiyat, Ankara 2006.

kez çıkan ve ilâhiyat alanında yayım yapan bilimsel dergilerin sayılarının artmasının etkisi büyüktür.²⁸

Tablo 3. Telif Makaleler

Tarih	Alan	Sayı	%
1962-1987	Bibliyografya	2	3,39
	Çağdaş Yaklaşımlar	-	-
	Kavram	-	-
	Kıraat	3	5,08
	Konu	8	13,56
	Kur'an Öğretimi	2	3,39
	Kur'an Tarihi	1	1,69
	Kur'an'ın Tercümesi	-	-
	Oryantalist	1	1,69
	Semantik	-	-
	Sure Tefsiri	1	1,69
	Tahkik	2	3,39
	Tarihsellik	-	-
	Tefsir Tarihi	29	49,15
	Tefsir Usûlü	10	16,95
TOPLAM	59	100,00	

Tablo 4. Telif Makaleler

Vetçj	Çırp	Uç,	****
1988-2007	Bibliyografya	12	2,56
	Çağdaş Yaklaşımlar	21	4,49
	Kavram	39	8,33
	Kıraat	16	3,42
	Konu	104	22,22
	Kur'an Öğretimi	5	1,07
	Kur'an Tarihi	17	3,63
	Kur'an'ın Tercümesi	23	4,91
	Oryantalist	20	4,27
	Semantik	19	4,06
	Sure Tefsiri	2	0,43
	Tahkik	1	0,21
	Tarihsellik	12	2,56
	Tefsir Tarihi	81	17,31
	Tefsir Usûlü	96	20,51
TOPLAM	468	100,00	

Belki de onlardan daha fazla etkiye sahip olarak Kur'an ve Tefsir tartışmaları ve araştır-

maları doğrultusunda Kur'an sempozyumlarını ve yazılı veya görsel basındaki Tefsir içerikli yayımları da çoğunluğu basılmış olması bakımından unutmamak gerekir.²⁹

Telif kitaplar kategorisinde gördüğümüz gibi 1988-2007 yılları arasında en fazla konu (%22) araştırması yapılmıştır. Tefsir Usûlü (%20), Tefsir Tarihi (%17) ve kavram-semantik (%12) alanlarında ağırlıklı olarak telifler söz konusudur. Diğer taraftan oryantalist çalışmalara (%4) ve çağdaş Kur'an yorumlarına (%4) dair araştırmalarda da artış görülmektedir. Genel orana bakıldığında zaman yine Kur'an Tarihi (%3,63) üzerine çalışmaların azlığı dikkat çekicidir. Alan çeşitliliğinin başladığı 1988 yılı itibariyle "Tarihsellik" Kur'an açısından ele alınmıştır. "Kur'an ve Tarihsellik" konusu, Kur'an araştırmaları ile ilgili her bağlamda ve ortamda münbit bir tartışma alanı olmuştur.³⁰

29 Kur'an'ın Anlaşılması Sempozyumu metinleri yayınlama sahasında bir ilktir: *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara 26 Mart 1988.

30 "Kur'an yalnızca nüzul döneminde karşısında duran muhataplarını göz önünde bulunduran bir hitap mıdır? Yoksa gelecekteki okurlarını da dikkate alarak inşa edilmiş bir metin midir?" veya "Kur'an'ın müdahalesi bütün zamanlar için nasıl gerçekleşecektir?" gibi sorulara verilen cevaplar tarihsellik konusunda temel yaklaşımları belirlemektedir. Buna göre, birinci yaklaşım, Kur'an'ı ilk muhataplarının anladığı gibi anlamayı önerdiği için, Kur'an'ın nesnel anlamını, ait oldukları tarihî bağlamda aramaktadır. Bu yaklaşım tarzının diğer bir enstrümanı Müslüman alimlerin tarihsel yaklaşımdan müstağni kalmadıkları hususudur. Ayetlerin sebebi nüzûlü, Mekkî-Medenî ayetler, nâsîh ve mensûh konusu ve kısalar Kur'an vahyinin tarihi durumlarını dikkate alışının kendi içinden en önemli delilleridir. İkinci yaklaşım, metnin evrensel; insanın tarihsel olduğudur. Bu anlayışa göre bugün anlayan kişi tarihsel ama anlaşılın metin tarihsel değildir. Ancak bu anlayış benimsenler ontolojik bir soru ile karşı karşıya kalacaklardır: Tarihsel bir varlık olan insan, tarih-üstü olan bir şeyi nasıl anlar? Üçüncü yaklaşıma göre tarihsellik, Kur'an'ı da beşerin bilgisi gibi sonlu, sınırlı ve göreceli kılmakta ve Onun aşkın bir kaynaktan geldiğini göz ardı etmektedir. Bu yaklaşım, Kur'an'ı insan hayatından tecrit ederek, Kur'an'ın insan tarafından anlaşılmasının imkansız olduğu fikrine kadar gitmektedir. Tartışma ve değerlendirmeler için krş. *Kur'an ve Tarihsellik Sempozyumu*, Kur'an

28 Bazıları: *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara 1986 -; *EKEV Akademi Dergisi*, Erzurum 1997 -; *İslâmîyât*, Ankara 1998 -; *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ankara 1998 -; *Tasavuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 1999 -; *Marifet: Bilimsel Birikim*, Konya 2001 -; *Usûl: İslâm Araştırmaları Dergisi*, Adapazarı 2004 -.

Kur'an-ı Kerim'in tercümesi üzerine yapılan araştırmalar da en fazla makale (23 adet) kategorisinde yapılmıştır.

3. Tercümelemler

Tefsir alanında özellikle Tefsir ve Kur'an ilimlerine dair tercümelemler, Arapça klasik ve çağdaş eserlerin Türkçe'ye kazandırılması şeklindedir. Klasik eserler içerisinde ise, Tefsir eserlerinin oranı büyüktür.³¹ Yine yakın dönemde de çağ-

daş Arapça eserlerin çevrildiği görülmektedir. Bunlar arasında Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması meselesine daha eleştirel yaklaşan, farklı yöntemsel teklifleri olan ve çağdaş İslâm düşüncesine öncülük etmiş düşünürlerin eserlerine öncelik tanınması dikkat çekmektedir. Arapça'dan sonra özellikle müsteşriklerin İngilizce ve Fransızca eserlerinin çevirileri yapılan tercümelemler arasında önemli sayıdadır.

Tablo 5. Kitap Tercümelemler

Tarih	Alan	Sayı	%
1975-2004	Çağdaş Yaklaşımlar	9	50,00
	Hermeneutik	1	5,56
	Konu	1	5,56
	Oryantalist	1	5,56
	Semantik	1	5,56
	Tefsir Tarihi	1	5,56
	Tefsir Usûlü	4	22,22
	TOPLAM	18	100,00

Araştırmaları Vakfı Yay., Bursa 1996; Sadık Kılıç, *Tarihsellik ve Akılcılık Bağlamında Kur'an'ı Anlama Sorunu*, İhtar Yay., İstanbul 1999; Mevlüt Uyanık, *Kur'an'ın Tarihsel ve Evrensel Okunuşu*, Ankara 1999; İshak Özgel, *Tarihselcilik Düşüncesi Bağlamında Kur'an'ın Tarihsel Yorumu (Metodolojik Bir Teklif)*, Doktora tezi, SDÜSBE, Isparta 2002; *Kur'an-ı Kerim, Tarihselcilik ve Hermenötik*, Heyet, Yeni Ümit Kitaplığı, İzmir 2003; Mustafa Öztürk, "Kur'an'ın Tarihsel Bir Hitap Oluş Keyfiyeti", *İslâmî İlimler Dergisi*, 1/2, 2006, s. 59-77.

- 31 Tercüme ve yayınlanma tarihine göre bu eserlerden bazıları şunlardır: Seyyid Kutub, *Fî zıllâli'l-Kur'an*, trc. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, Hikmet Yay., İstanbul 1970; Mustafa Meraği, *Tefsiru'l-Meraği*, trc. A. Fikri Yavuz vd., Aydınlar Yay., İstanbul 1980; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, trc. Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul 1985; Mevduđi, *Tefhimu'l-Kur'an*, ed. Ali Bulaç; trc. Muhammed Han Kayani vd, İnsan Yay., İstanbul 1986; er-Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, ed. Ahmet Hikmet Ünal; trc. Suat Yıldırım vd, Akçağ Yay., Ankara 1988; Said Havva, *el-Esas fi't-tefsir*, trc. M. Beşir Eryarsoy, Şamil Yay., İstanbul 1989; es-Sâbüni, *Safvetu'l-tefasir*, trc. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyat, İstanbul 1990; et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, trc. Kerim Aytekin, Hasan Karakaya, Hisar Yay., İstanbul 1996; el-Kurtubî, *el-Cami' li-ahkâmî'l-Kur'an*, trc. M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yay., İstanbul 1997; İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-hadis*, trc. Ahmet Çelen, Şaban Karataş, Mehmet Çelen, Ekin Yay., İstanbul 1997; et-Tabatabâi, *el-Mizan fi tefsiri'l-Kur'an*, trc. Salih Uçan, Kevser Yay., İstanbul 2000; Vehbe Zuhayli, *et-Tefsiru'l-munir*, yay. yön.: Mehmet Ali Seraceddin, trc. Hamdi Arslan vd, Bilişmevi Basım Yayın Ltd., İstanbul 2003; es-Suyûtî, *Kelime Anlamlı Celaleyn Tercümesi*, trc. Talha Alp, Abdulkadir Yılmaz, Orhan Ençakar, Yasin Yayinevi, İstanbul 2006; Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i kebir*, thk. Abdurrahman Mahmud Şehate, trc. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay., İstanbul 2006; Ebussuud Efendi, *Ebussuud tefsiri*, ed. Er-

Kitap tercümelemlerinde 1975-2002 yılları arasında en fazla çağdaş Kur'an yorumları (%50) çerçevesinde eserler tercüme edilmiştir. Yine özellikle 1986-2003 yılları arasında klasik ve çağdaş Tefsir Usûlü (%22) eserlerinin tercümesi yapılmıştır. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında yapılan Tefsir çalışmalarının farklı kategorilerini başta Jansen³² ve Baljon'un³³ eserlerinde görmekteyiz. Çağdaş yönelimleri ortaya koyan bu eserlerin çevrilmesi Kur'an ve Tefsir çalışmalarının farklı yönelimlerine ilgiyi artırmıştır. Fazlur Rahman³⁴, Emin el-Hüflî (1895-

gun Göze, trc. Ali Akın, Boğaziçi Yay., İstanbul 2007; en-Neseфі, *Neseфі Tefsiri*, yay. haz.: Mustafa Kasadar, trc. Harun Ünal, Şerafettin Şenansan, Ravza Yay., İstanbul 2007; İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-beyan*, red.: H. Kamil Yılmaz, Abdullah Sert, Mustafa Eriş, Ali Namli; trc. Heyet, Erkam Yay., İstanbul 2007.

- 32 J. J. G. Jansen, *Kur'an'a Bilimsel, Filolojik, Pratik Yaklaşımlar*, trc. Halilrahman Açar, Fecr Yayinevi, Ankara 1993.

- 33 J. M. S. Baljon, *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, trc. Şaban Ali Düzgün, Fecr Yayinevi, Ankara 1994.

- 34 Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu*, trc. Salih Akdemir, Ankara Okulu Yay., Ankara 1995; *Ana Konularıyla Kur'an*, trc. Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yay., Ankara

1966)³⁵, Ahmed Halefullah³⁶, Hasan Hanefi³⁷, Muhammed Arkoun³⁸, Nasr Hâmid Ebû Zeyd³⁹ vb. isimlerin eserlerinin hızla Türkçe'ye kazandırılması entelektüel tartışmalara ivme kazandırmıştır.

Tablo 6. Makale Tercümelere

Tarih	Alan	Sayı	%
1986-2006	Çağdaş Yaklaşımlar	10	17,24
	Hermeneutik	8	13,79
	Konu	4	6,90
	Kur'ân Tarihi	1	1,72
	Oryantalist	14	24,14
	Semantik	2	3,45
	Tefsir Tarihi	6	10,34
	Tefsir Usûlü	13	22,41
	TOPLAM	7:	100,00

Makalelerden yapılan tercümelerde ise, en çok dikkat çeken husus bu tercümelere en fazla oryantalistlerin ürünlerinden (%24) yapılmış olmasıdır. Aynı şekilde çağdaş Kur'ân yorumları ile ilgili makalelerin tercüme sayısı (%17) diğer alanlara nazaran daha fazladır.

1996; *İslâm ve Çağdaşlık*, trc. Alparslan Açıkgen, M. Hayri Kırbaoğlu, Ankara Okulu Yay., Ankara 1996; *Allah'ın Elçisi ve Mesajı, Makaleler I*, trc. Adil Çifti, Ankara Okulu Yay., Ankara 1997; *İslâm*, trc. Mehmet Aydın, Mehmet Dağ, Ankara Okulu Yay., Ankara 1999; *İslâmî Yenilenme, Makaleler II*, trc. Adil Çifti, Ankara Okulu Yay., Ankara 1999.

- 35 Emin el-Hülî, *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, trc. Mevlüt Güngör, Kur'ân Kitaplığı, İstanbul 1995.
- 36 Ahmed Halefullah, *Kur'ân'da Anlatım Sanatı*, trc. Şaban Karataş, Ankara Okulu Yay., Ankara 2002.
- 37 Hasan Hanefi, *İslâmî Araştırmalar*, trc. Ali Durusoy, İbrahim Aydın, İnsan Yay., İstanbul 1994; *İslâmî İlimlere Giriş*, trc. Muharrem Tan, İnsan Yayınları, İstanbul 1994.
- 38 Muhammed Arkoun, *Kur'ân Okumaları*, trc. Ahmet Zeki Ünal, İnsan Yay., İstanbul 1995.
- 39 Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı: Metin Anlayışımız ve Kur'ân İlimleri Üzerine*, trc. Mehmet Emin Maşalı, kitabiyat, Ankara 2001; *Dinsel Söylemin Eleştirisi*, trc. Fethi Ahmet Polat, kitabiyat, Ankara 2002. Ayrıca Ebû Zeyd'in tercüme edilmiş birçok makalesi *İslâmiyat* dergisinde yayımlanmıştır.

Çağdaş dönemde yine hermeneutik ve semantik ele alınan konulardan biri olmuştur. Bu konuda daha çok çeviriler ve makaleler bulunmaktadır; telif kitapların sayısındaki azlık oldukça dikkat çekmektedir.

4. Lisansüstü Tezler

Tefsir alanında yapılmış ilk doktora tezi İsmail Cerrahoğlu'nun, M. Tayyib Okıç'ın danışmanlığında hazırladığı *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*⁴⁰ isimli çalışmasıdır. İsmail Cerrahoğlu, Tefsir alanında ilk doktora sahibi olmakla birlikte ilk doktora ürünlerinin de danışmanı olmuştur.⁴¹ İlahiyat fakültelerinde doktora tezlerinin sayısı 1980 yılına kadar yüksek lisans tezlerinden daha fazladır. Bunun sebebi bu dönemlerde beş yıllık ilâhiyat fakül-

40 Ankara 1960. Tez, AÜF yayınları tarafından aynı adla neşredilmiştir (Ankara 1968).

41 Bunlardan bazıları: Musa Kazım Yılmaz, *Tabresi ve Tabatabâi'de İmamiyye Tefsiri*, 1965; Hüseyin Küçükcalay, *Abdullah İbn Mes'ûd ve Tefsir İlimindeki Yeri*, 1970; Hamdi Savlu, *Müfessir Taberi ve Tefsirdeki Metodu*, 1971; Suat Yıldırım, *H. Peygamber'in Kur'ân Tefsiri*, 1972; Ragıp İmamoğlu, *İmam Ebû Mansûr el-Mâturîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'ân'daki Tefsir Metodu*, 1973; Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrailiyat (H. VI. Asrın Başına Kadar)*, 1974; Orhan Karmış, *Tefsir İliminde Te'vilin Yeri ve Önemi*, 1975; Muharrem Çelebi, *Me'âni'l-Kur'ân ve ez-Zeccâc*, 1976; Ahmet Baltacı, *Ebû Bekr el-Arabî'nin Tefsiri ve Metodu*, 1978; Ethem Levent, *Hasan Basrî ve Tefsir İlimindeki Yeri*, 1978; Mustafa Kılıç, *İbn-i Kemâl, Hayatı, Tefsire Dair Eserleri ve Tefsirindeki Metodu*, 1980; Mustafa Akşit, *Abdurrezzâk İbn Hemmâm ve Tefsirdeki Metodu*, 1981; Mevlüt Güngör, *Cassâs ve Fikhî Tefsiri*, 1981; M. Kemal Atik, *Câmi'ü'l-Beyân fi'l-Kırâ'âti's-Seb'i'l-Meşhûra ve Kıraat İlmi Yönünden Tahlihi*, 1982; Necati Kara, *Burhânu'd-Dîn İbrâhîm Bin Ömer el-Bikâ'i ve Tefsirindeki Metodu*, 1982; Bedreddin Çetiner, *Ebû'l-Bekrât Abdullâh b. Ahmed en-Nesefî ve Medâriku't-Tenzil Adlı Eseri*, 1984; Said Şimşek, *el-Câhiz ve Eserlerindeki Kur'ân Tefsirine Ait Görüşleri*, 1984; Ali Eroğlu, *Müfessir Bağavî, Hayatı ve Tefsirdeki Metodu*, 1987; İdris Şengül, *Kur'ân'ın Temel Prensipleri Işığında Kıssaların Tahlihi ve Değerlendirilmesi*, 1990; Ömer Özsoy, *Kur'ân'da Sünnetullah Kavramı*, 1991; M. Fatih Kesler, *Kur'ân'da Ehl-i Kitap*, 1991; Salih Akdemir, *Hıristiyan Kaynaklara ve Kur'ân-ı Kerim'e Göre Hz. İsa*, 1992.

televi mezunlarının yüksek lisans yapmış sayılamalarıdır.

Tablo 7. Doktora Tezleri

Tarih	Alan	Sayı	%
1960-1983	Çağdaş Yaklaşımlar	3	1,27
	Hermeneutik	2	0,85
	Kavram	15	6,36
	Kıraat	15	6,36
	Konu	53	22,46
	Kur'ân Tarihi	6	2,54
	Kur'ân'ın Tercümesi	2	0,85
	Oryantalist	3	1,27
	Semantik	10	4,24
	Sure Tefsiri	1	0,42
	Tahkik	11	4,66
	Tarihsellik	2	0,85
	Tefsir Tarihi	67	28,39
	Tefsir Usûlü	46	19,49
	TOPLAO	458	100,00

Tablo 8. Doktora Tezleri

Tarih	Alan	Sayı	%
1984-2008	Çağdaş Yaklaşımlar	-	-
	Hermeneutik	-	-
	Kavram	1	3,23
	Kıraat	4	12,90
	Konu	2	6,45
	Kur'ân Tarihi	-	-
	Kur'ân'ın Tercümesi	-	-
	Oryantalist	-	-
	Semantik	-	-
	Sure Tefsiri	1	3,23
	Tahkik	-	-
	Tarihsellik	-	-
	Tefsir Tarihi	20	64,52
	Tefsir Usûlü	3	9,68
	TOPLAM	31	100,00

1960-1983 yılları arasında yapılan doktora tezlerinde en fazla Tefsir Tarihi (%65) alanına giren konular çalışılmıştır. Bu dönemde kıraat (%13) ve Tefsir Usûlü'ne (%10) ilişkin araştırmalar da yapılmıştır. Doktora tezlerindeki konusal çeşitliliğin 1984 yılında başlamış olduğu görülmektedir. Bu yılı müteakip sadece konuların çeşitliliğinde değil yapılan çalışmaların sayılarında da artış vardır. Bunda 1980 yılında ilâhiyat fakültelerinin açılması ve 1982 yılında Yüksek İslâm Enstitülerinin, ilâhiyat fakültelevine dönüştürülmesinin rolü önemlidir.

1984-2008 yılları arasında yapılan doktora tezlerinde en fazla ilk dönemlerde olduğu gibi genelde bir müfessirin tefsir metodunun ele alındığı Tefsir Tarihi (%28) çalışmaları yapılmıştır. Ancak bu dönemde ilkinden farklı olarak kıraat (%6) ve Tefsir Usûlü (%19) araştırmalarının yerini ağırlıklı olarak konulu tefsir (%22) tezleri almıştır. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başında özellikle Mısır'da ortaya çıkan çağdaş Kur'ân yorumu faaliyetleri 1984 sonrasında doktora tezlerinin ilgi odağı olmuştur.

Bu dönemde kavram-semantic çalışmalarının sayısındaki artış dikkat çeken bir husustur. Zira 1960-1983 yılları arası sadece bir tane kavram çalışması yapılmışken bu sayı 1984-2008 arasında yirmi beşe ulaşmıştır. Özellikle 1975 yılında Toshihiko Izutsu'nun (1914-1993) *God and Man in the Qur'an: Semantics of Qur'anic Weltanschauung*⁴² isimli kitabının Türkçe'ye kazandırılmasıyla birlikte bu alanda yapılan çalışmaların sayısında artış görülmektedir. Bu araştırmalarda yöntemsel farklılığı da beraberinde getirmiştir. Bu dönemi diğerinden ayıran temel farklılıklardan biri hermeneutik ve tarihsellik tartışmalarının tezlere yansımış olmasıdır. Yine Kur'ân'ın tercümesi meselesi ve oryantalistler üzerine çalışmalar ikinci dönemde yapılmıştır. Kur'ân Tarihi ise ilk dönemde hiç yapılmamış ve ikinci dönemde sadece altı çalışma yapılmış olması bakımından üzerinde en az çalışılan alandır.

1980 sonrasında Yüksek Eğitim Programının değişmesiyle lisansüstü eğitimde Alman sistemin yerine Anglo-Saxon sistem esas alınmış ve böylece ilâhiyat fakültelerinde yüksek lisans tezleri yapılmaya başlamıştır. Dolayısıyla 1990 yılı itibarıyla yüksek lisans tezlerinde

42 Eser, Prof. Dr. Süleyman Ateş tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş ve ilk kez AÜİF yayınları tarafından neşredilmiştir. Kitap daha sonra Yeni Ufuklar Neşriyat tarafından basılmıştır. Bu kitabı takiben *The Concept of Belief in Islamic Theology: A Semantic Analysis of Iman and Islam (İslâm Düşüncesinde İman Kavramı, trc. Selahattin Ayaz, Pınar Yay., İstanbul 1984)* ve *Ethico-Religious Concepts in the Qur'an (Kur'ân'da Ahlaki ve Dini Kavramlar; trc. Selahattin Ayaz, Pınar Yay., İstanbul 1991)* kitapları Türkçeye kazandırılmıştır.

gerek alan gerek sayısal olarak ciddi derecede bir artış söz konusudur.

Tablo 9. Yüksek Lisans Tezleri

Tarih	Alan	Sayı	%
1976-1989	Çağdaş Yaklaşımlar	13	2,77
	Eser İncelemesi	8	1,71
	Fihrist	11	2,35
	Hermeneutik	1	0,21
	Kavram	70	14,93
	Kıraat	20	4,26
	Konu	138	29,42
	Kur'an Tarihi	8	1,71
	Kur'an'ın Tercümesi	1	0,21
	Oryantalist	6	1,28
	Semantik	16	3,41
	Sure Tefsiri	22	4,69
	Tahkik	15	3,20
	Tarihsellik	1	0,21
	Tefsir Tarihi	75	15,99
	Tefsir Usûlü	64	13,65
TOPLAM	469	100,00	

Tablo 10. Yüksek Lisans Tezleri

Tarih	Alan	Sayı	%
1990-2009	Çağdaş Yaklaşımlar	-	-
	Eser İncelemesi	-	-
	Fihrist	-	-
	Hermeneutik	-	-
	Kavram	4	8,89
	Kıraat	3	6,67
	Konu	6	13,33
	Kur'an Tarihi	2	4,44
	Kur'an'ın Tercümesi	-	-
	Oryantalist	-	-
	Semantik	-	-
	Sure Tefsiri	1	2,22
	Tahkik	1	2,22
	Tarihsellik	-	-
	Tefsir Tarihi	7	15,56
	Tefsir Usûlü	21	46,67
TOPLAM	45	100,00	

1990 yılına kadar Tefsir Usûlü (%47) çalışmaları yüksek lisans tezlerinin merkezi araştırma alanı olmuştur. Tefsir Tarihi'yle (%15) birlikte konu (%13) ve kavram (%9) araştırmaları ilk dönemde en fazla çalışılan alanlardır. Bu kategoride 1990-2009 yılları arasında ise, en fazla konulu tefsir (%29) çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde kavram-semantik

(%18), Tefsir Tarihi (%16) ve Tefsir Usûlü (%14) ağırlıklı olarak çalışılan alanlardır.

Çağdaş Kur'an yorumları doktora tezlerinden (%1,27) daha fazla yüksek lisans tezlerinde konu (%3) edinmiştir. Yine doktora tezlerinden farklı olarak özellikle 1993-1997 yılları arasında bazı Tefsirler için hazırlanan fihristler (%2,35) yüksek lisans çalışması olarak yapılmıştır. Ağırlık oranlarına bakıldığında yine Kur'an Tarihi (%1,71) araştırmalarının sayısının az olduğu görülmektedir.

Kavram çalışmaları gerek doktora (16 adet) gerek yüksek lisans (74 adet) tezlerinde en fazla çalışılan alanlardan biridir. Kavram çalışmalarının semantik adını alması yüksek lisans tezlerinde 1990 yılı ve sonrasında; doktora tezlerinde ise daha erken bir döneme 1983 yılı ve sonrasında denk gelmektedir.

5. Tebliğler

Türkiye'de yapılan Kur'an ve Kur'an ilimleri ile ilgili dinî çalışmalarda, tertib edilen sempozyumların ve ilmi toplantıların önemli bir yeri bulunmaktadır. Zira Tefsir konusundaki gündemi, makale ve kitaplardan çok sempozyumlarda sunulan tebliğler belirlemiştir. Bu ilmi platformlar, Tefsir ile ilgili metodolojik sorunların tartışılmasına ve çözüm önerilerinin sunulmasına imkan hazırlamıştır. Farklı kurum veya kuruluşların organize ettiği sempozyumlara ilaveten sadece Tefsir ile uğraşan akademisyenlerin katıldığı özel toplantılar bu alandaki faaliyetleri çeşitlendirmiştir.⁴³

43 Bu sempozyumlardan bazıları şunlardır: *Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (İzmir 16-18 Eylül 1985); *Kur'an-ı Kerim'in Meâli ve Tefsiri Sempozyumu*, IRCICA-Libya İslâm'a Davet Cemiyeti, (İstanbul 21-23 Mart 1986); *Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (Samsun 21-23 Ekim 1987); *Kur'an Sempozyumu*, Zaman Gazetesi, İstanbul 1988; TDV *Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu* (Ankara 4-6 Eylül 1991); *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Samsun 22-23 Ekim 1992); Bilgi Vakfı, *Kur'an Sempozyumları* (1. Kur'an Sempozyumu, Ankara 1-3 Nisan 1994; 2. Kur'an Sempozyumu Ankara 4-5 Kasım 1995); Fecr Ya-

Türkiye'deki ilâhiyat eğitiminde Tefsir disiplininin yeri ve sorunlarına ilişkin ilk resmi toplantı Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde "Türkiye İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dalı I. İstişare Toplantısı" adıyla 7-8 Haziran 1997 tarihinde Elazığ'da yapılmıştır. Ancak bu toplantının devamı gelmemiş; uzun bir aradan sonra Yüzcüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından organize edilen "Tefsir Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı" (Van, 11-12 Haziran 2005) yeniden ülkemizdeki ilâhiyat fakültelerinde görev yapan Tefsir akademisyenlerini bir araya getirmiştir. Böylece alanla ilgili sorunların tartışılması için bilimsel bir zemin sağlamıştır. Bu koordinasyon toplantıları yılda bir kez bir ilâhiyat fakültesinin ev sahipliğinde olmak üzere geleneksel hale gelerek Tefsir disiplininin metodolojik ve eğitim-öğretim sorunlarını ele alan ve onun gelişmesine önemli katkılar sağlayan bir faaliyet olmaktadır.⁴⁴ Ayrıca bu tür platformlarda sunulan tebliğlerin daha sonra kitap halinde neşredilmesi, bilimsel araştırmalara ve Tefsir literatürüne katkılar yapmaktadır.⁴⁵

Sonuç

Ülkemizde Tefsir alanında yapılan akademik araştırmalar 1951 yılında kurumsallaşmaya başlamıştır. 1980 sonrası özellikle ilâhiyat fakültelerinin sayılarının artmasıyla çalışmaların yıllara göre dağılımında alan ve oran bakımından bir artış söz konusudur. Genel olarak en fazla Tefsir Tarihi, Tefsir Usûlü, konulu tefsir ve kavram-semantik çalışmaları yapılmıştır. Kur'an Tarihi ise, üretimin en az olduğu alandır. Diğer İslâm ilimlerindeki gelişmelere paralel olarak Tefsir alanında da yeni konular incelenmeye başlanmıştır. Kur'an'ın anlam sorunu hala tartışma konusu olmakta ve bundan sonra da farklı açılardan ele alınmaya devam edecek gibi gözükmektedir. Araştırma konuları ile terçümeler arasında ise, genel olarak bir irtibat söz konusudur.

yinevi, *Kur'an Haftası Sempozyumları*, 1995 -); *Kur'an'ı Anlamada Tarihsellik Sorunu* (Kur'an Araştırmaları Vakfı, Bursa 1996); *Değişim Sürecinde İslâm: Fazlur Rahman Örneği* (İstanbul 22-23 Şubat 1997); *İslâm ve Modernleşme* (İSAM, İstanbul 10-11 Mayıs 1997); *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları* (I -, İstanbul 26-27 Eylül 1998 -); *Dil-Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu* (17-18 Mayıs 2001 Van); *Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu* (Adapazarı 11-12 Mayıs 2002); *Kur'an Meâlleri Sempozyumu* (Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi-Diyabet İşleri Başkanlığı, İzmir 24-25 Nisan 2003); *İlahiyat Bilimlerinde Yöntem Sorunu* (Kayseri 24-25 Nisan 2003); *Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantıları* (İSAV, İstanbul 2003, 2004); *Modern Dönemde Dini İlimlerin Temel Meseleleri* (İSAM, İstanbul 14-17 Nisan 2005); *DİB Kulu Doğum Sempozyumları* (1989 -).

44 II. Koordinasyon: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kayseri 08-09 Temmuz 2006; III. Koordinasyon: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İzmir 11-13 Mayıs 2007; IV. Koordinasyon: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 30 Mayıs-1 Haziran 2008.

45 Bunlardan bazıları şunlardır: *Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu Bildirile-*

ri, ODMÜF Yay., Samsun 1988; *Kur'an Sempozyumu*, Zaman Gazetesi Yay., İstanbul 1989; *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru-Sempozyum'dan Tebliğler-*, Feza Yay., İzmir 1992; *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu*, ODMÜF, Samsun 1992; 1. *Kur'an Sempozyumu: Tebliğler ve Müzakereler*, haz. Mehmet Akif Ersin vd, Bilgi Vakfı, yy. 1994; 1. *Kur'an Haftası Sempozyumu*, haz. Hüseyin Nazhoğlu vd, Fecr Yayınevi, Ankara 1995; 2. *Kur'an Sempozyumu: Tebliğler ve Müzakereler*, haz. Mehmet Akif Ersin vd, Bilgi Vakfı, Ankara 1996; *Kur'an'ı Anlamada Tarihsellik Sorunu Sempozyumu: Tebliğler ve Müzakereler*, haz. Muhammed Abay, Kur'an Araştırmaları Vakfı, Bayrak Yay., Bursa 1996; 4. *Kur'an Sempozyumu: Tebliğler ve Müzakereler*, Fecr Yay., Ankara 1998; *Kur'an ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu*, YYÜF, Bakanlar Matbaası, Erzurum 2002; *Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, DİB Yay., Ankara 2003; 7. *Kur'an Sempozyumu: Tebliğler ve Müzakereler*, Fecr Yay., Ankara 2005; 8. *Kur'an Sempozyumu: Tebliğler ve Müzakereler*, Fecr Yay., Ankara 2006; 1. *İslâmî İlimlerde Terminoloji Sorunu Sempozyumu*, TEKDAV, ed. Abdulhamit Birişik vd, İslâmî Araştırmalar Yay., Ankara 2006; 9. *Kur'an Sempozyumu: Tebliğler ve Müzakereler*, Fecr Yay., Ankara 2007; *Tefsir Eğitim ve Öğretiminin Problemleri: Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*, ed. Ömer Kara, Kur'an Araştırmaları Vakfı, Bursa 2007; *Modern Dönemde Dini İlimlerin Temel Meseleleri*, İSAM Yay., İstanbul 2007.

Makalemiz bağlamında değerlendirilen çalışmalarından anladığımızı göre Kur'ân ve Tefsir literatüründeki bilgiler bütün kıymet ve etkisini hâlâ muhafaza etmekle birlikte tenkid ve denetim süzgecinden geçirilmektedir. Usûl çalışmaları bağlamındaki araştırmalar ise, klasik bilgilerin yetersizliğini vurgulamakta ve yeni metodoloji arayışları canlı bir şekilde işlenmektedir. Aynı zamanda İslâm ve Batı dünyasından istifade etmekten geri durulmamaktadır. Konulu tefsir çalışmalarında Kur'ân'ın sosyal bağlamına ve buna bağlı olarak sosyal konulara yönelme gözlenmektedir. İlahiyat fakültelerinin açılmasından sonra Türkiye'de Kur'ân ve Tefsir ile ilgili yoğun tartışmalar yapılmış; bu konular zamanla akademik çalışmalara taşınmıştır. Semantik araştırmalarda sadece Arapça değil; İbranice, Aramice, Süryanice gibi Samî dillerinden de istifade edilmektedir. Özellikle doksanlı yıllardan sonra Kur'ân ve Tefsir araştırmalarında ciddi bir biçimde diğer bilim dallarına müracaat söz konusudur. Bu, hem bilimsel sonuçların daha ulaşılabilir ve yaygın oluşu hem de çağdaş insan zihniyetinin bilimsel bilgi ile desteklenmiş araştırmaları daha ikna edici buluyor oluşundan kaynaklanabilir. Oryantalist araştırmalar, genellikle Kur'ân Tarihi'ne yoğunlaşmış; ciddi tepkiler almasına rağmen Kur'ân Tarihi alanında yeterince araştırma yapılmamıştır. Kur'ân'ın çağdaş dünya için ne anlam ifade ettiği ise hemen bütün çalışmalara yansımıştır. Aynı şekilde Tefsir'e mahiyet olarak yeni bir fonksiyon yükleme veya asıl fonksiyonunun ne olduğunu tespit etme çabası ise dikkat çekmektedir.⁴⁶

Çalışmamız sonucunda bazı tekliflerimizi de dile getirmek istiyoruz. Her şeyden önce ihmal edilmiş gözükür Kur'ân Tarihi'nin yan disiplinlerin yardımıyla ele alınmasının uygun olacağı kanaatindeyiz. Zira bu alan daha iyi aydınlatılırsa hermeneutik çalışmalara da katkı sağlayacağı muhakkaktır.

Tefsir alanında düzenlenen ulusal sempozyumlara uluslararası bir mahiyet ve karakter kazandırılmalıdır. Bu açılımın bir devamı ola-

rak Arap veya Batı ülkelerindeki alan uzmanlarının bir araya getirildiği bilimsel ortamlar hedeflenmelidir. Böylece kapalı ve yerel olan tartışma platformları daha evrensel bir kimliğe kavuşacak ve karşılıklı olarak Tefsir alanında yapılan çalışmalardan haberdar olunabilecektir. Bu, diğer çalışma alanlarının konu seçimlerine de katkı sunacaktır.⁴⁷

Son olarak, İslâm bilimlerinin temel malzemesini sağlaması bakımından özellikli bir öneme sahip Tefsir disiplini alanında yapılacak çalışmaların mevcut Tefsir müktesebatımızın eksikliğini giderecek ve kendisinden sonra yapılacak çalışmalara temel oluşturacak mahiyette olmasının gerekliliğine inanmaktayız. Bunun için de herhangi bir alanda yapılmış genel konuların yerine nokta çalışmalarının yapılması önem arz etmektedir. Ancak bu sayede Tefsir ilminde de farklı alanlarda uzmanlaşmanın sağlanacağı ve daha derinlikli çalışmaların yapılabileceği kanaatindeyiz.⁴⁸

Kaynaklar

- Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, "Ders Programları", Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara 1959.
- Aydın, M. Şevki, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni*, Dem Yayınları, İstanbul 2005.
- Cumhuriyet Dönemi Makaleler Bibliyografyası*, (1911-2000) CD-ROM.
- Day, Robert A., *Bilimsel Makale Nasıl Yazılır; Nasıl Yayınlanır?*, trc. Gülay Aşkar Altay, Tübitak Yayınları, Ankara 2005.
- Dumlu, Ömer, "Tefsir Anabilim Dalı Eğitim-Öğretim Sorunları", *İlahiyat Fakülteleri Tefsir Anabilim Dalı III. Koordinasyon Toplantısı*, Kayseri 2006, s. 139-145.
- İlahiyat Fakülteleri Tezler Katalogu I (1953-2000)*, haz. İsmail Erünsal, Fatih Çardak-

47 Bu konuyla ilgili açılımı Doç. Dr. Mehmet Akif Koç hocama borçluyum.

48 Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarihine ilişkin bilgilerini paylaşan muhterem hocamız Prof. Dr. Mehmed Said Hatiboğlu'na, makalenin ilk nüshasını okuma nezaketi göstererek çok kıymetli katkılar sunan Doç. Dr. Mehmet Akif Koç, Doç. Dr. İsmail Çalışkan, Dr. Halise Kader Zengin, Dr. Halide Aslan ve Dr. Celalettin Divlekçi'ye şükranlarımı sunuyorum.

46 Müzakerelerinden dolayı Doç. Dr. İsmail Çalışkan'a müteşekkirim.

lı, Mustafa Birol Ülker, İSAM Yayınları, İstanbul 2008.

İlâhiyat Fakülteleri Tezler Katalogu II (2001-2007), haz. İsmail Erünsal, Fatih Çardaklı, Mustafa Birol Ülker, İSAM Yayınları, İstanbul 2008.

Tefsir Akademisyenleri Biyografisi, haz. Ömer Kara, Kur'ân Araştırmaları Vakfı (KURAV) Yayınları, Bursa 2007.

Türkiye Kur'ân Makaleleri Bibliyografyası Zeyli, haz. Murat Sülün, (Yayımlanmamış çalışma).

Türkiye Kur'ân Makaleleri Bibliyografyası, haz. Murat Sülün, Ömer Çelik, İFAV Yayınları, İstanbul 1999.

Türkiye'de Dinî Araştırmalar ve İlâhiyat Fakültesi Projesi, Yürütücü: Prof. Dr. Mehmet Özdemir, Prof. Dr. Recai Doğan, Prof. Dr. Niyazi Akyüz, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, 2003-2006.